

Тялото в италианската литература на XX век: Случаят „Анна Мария Ортезе“

Радея Гешева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

*Radeya Gesheva. BODY IN TWENTIETH-CENTURY ITALIAN LITERATURE:
ANNA MARIA ORTESE'S CASE*

Abstract. The question of body as a construct in the Italian literary context has not been analysed in a systematic way. The ideological background that gave rise to the literary and aesthetic movements from 1950s on has been continuously discussed. But we cannot say the same for the repetition of a previous culturally determined model, for observations of its change with a certain degree of ‘renovation’ influenced by the period. In addition, culture, which is directly shaped by the ideological and in close relation to the literary, according to the perception of the social psychologist Hofstede is understood as ‘collective programming of the mind’ (Hofstede, 1984).

The present study aims to make an interdisciplinary reading of the body in the novels of the Italian writer Anna Maria Ortese. The concept will be regarded as a literary, philosophical and social notion. The oppositions individualism - collectivism, high - low power distance, security - insecurity, masculinity - femininity, long-term - short-term time orientation, satisfaction - dissatisfaction will be analyzed with regard to the identity, strengthening it through repetition. The research question is whether human body in literature, and in particular that one of main characters in Italian novels during the second half of XX century, represented through Anna Maria Ortese’s work, is a repetition of the stereotyped model, what is the degree of renewal that distinguishes it, whether parallels can be made between the construct in the Italian literary plan and in others.

Keywords: body, power, ideology, Italian literature, relations, paradigm

*Радея Гешева. ТЯЛОТО В ИТАЛИАНСКАТА ЛИТЕРАТУРА НА XX ВЕК:
СЛУЧАЯТ „АННА МАРИЯ ОРТЕЗЕ“*

Резюме. Въпросът за тялото като конструкт в италианския литературен контекст не е бил разглеждан в систематизиран вид. Идеологическият план и фон, който поражда литературно-естетическите движения в периода от 1950 г. насетне, е бил многократно обговарян. Не можем обаче да кажем същото и за повтарянето на предходен културно обусловен модел за наблюдения върху промяната му с известна доза „освежаване“, овкусено от епохата. Освен това културата, която е пряко повлияна от идео-

логическото и в тясна връзка с литературното, според възприятието на социалния психолог Хофстеде се разбира като „колективно програмиране на съзнанието“.

Настоящото изследване си поставя за цел да направи интердисциплинарен прочит на тялото в романите на италианската писателка Анна Мария Ортезе. То е разгледано като литературно, философско, социално понятие. Опозициите индивидуализъм–колективизъм, висока–ниска властова дистанция, сигурност–несигурност, мъжественост–женственост, дългосрочна–краткосрочна времева ориентация, удовлетворение–неудовлетворение са анализирани във връзка с идентичността и укрепването ѝ чрез повторението. Изследователският въпрос, който е поставен, е дали човешкото тяло в литературата и по-конкретно това на главните персонажи в италиански романи на автори, творили през втората половина на XX век, представлява повтаряне на стереотипизирания модел, каква е степента на обновление, която го отличава, могат ли да се направят паралели между конструкта в италианския литературен план и в други.

Ключови думи: тяло, власт, идеология, италианска литература, релации, парадигма

Научно изследване/Research

В италианската литература на XX век тялото е смятано за конструкт или място, обвързвано с различни значения, с които авторите го натоварват (Bazzocchi 2005; Casadei 2018; Ceronetti 1979; Csordas 1994; Galimberti 2013; Petri gnani 1984). Телесността е проследима в теоретичните трудове и в творчеството на много писатели от посочения период (Главанакова 2007; Игълтън 2001). Настоящото изследване си поставя за цел да покаже начините на взаимодействие между тялото и властта, като изведе нови значения и типологии на конструкта. Анализът е направен през призмата на кроскултурните изследвания, като се съчетаят философията, археологията на познанието и феминизмът.

Изследването разглежда конструкта *тяло* в италианската литература на XX век с фокус върху творчеството на писателка, живяла и творила от началото до края на века – Анна Мария Ортезе (1914–1998). Проследени са трансформациите на телата и модусите, през които преминават, изведени въз основа на заложените в творбите ѝ идеи. Предложеният обзор е свързан с препратките към зооморфния свят в романите ѝ. Връзката на тялото и властта, свързана с доминантната идеология, е анализирана през призмата на теорията на властта на Мишел Фуко (Фуко 1998; Foucault 1997) и теорията на Брайдоти за номадния субект (Braidotti 1994; 2005).

В произведенията на италианската писателка Анна Мария Ортезе могат да бъдат открити и проследени релациите между тялото и идеологията чрез анализ на зададеното от властовия императив. В творчеството на други автори, които са били симпатизанти на даден политически режим, декларирали го явно, например с подписването на *Манифест на интелектуалците фашисти* –

Габриеле Д'Анунцио, Луиджи Пирандело, Джузепе Унгарети, взаимоотношенията често са правопрпорционални. Любопитното е да се проследи как се трансформира конструктът тяло в различните етапи в творчеството на Ортезе, която се стреми да се разграничи от литературната и философската мисъл, наложена от статуквото – фашистко, следвоенно, икономическо, феминистко или друго.

Последното издание, което разглежда живота и творчеството на Анна Мария Ортезе, е „Загадката „Ортезе“. То представлява мащабно изследване на предпоставките, оказали влияние върху разгледаните в творбите ѝ мотиви. Италианската писателка е носител на наградите „Стрега“ и „Виареджо“ за литература. Житетският ѝ път преминава от Южна към Северна Италия, като за кратко тя често променя местожителството си: Рим, Потенца, Неапол, Флоренция, Триест, Венеция. Основен тласък, който я подтиква да пише, е загубата на нейния брат моряк, който умира по време на злополука на кораб. През 1934 г. 20-годишната Ортезе започва да публикува разкази, първият от които е „Червенокожа“ (*Pellerossa*). Сред застъпените тематика в творчеството ѝ са уплахата на големите маси, лишаването от пространство за изява, загубата на невинността и сблъсъкът с горчивата реалност. Както самата тя отбелязва в творбите, „всичко придобива символна стойност“ (Segre, Martignoni 1992: 1518–1519). В цялото ѝ творчество се наблюдава желанието за разглеждане на живота като загадка, изтъкана от преплиташите се човешки взаимоотношения, своеобразен оркестър на човешките души.

Проблемът, свързан с конституирането на тялото и връзката му с властта, е ключов за творчеството на Ортезе. Мишел Фуко твърди, че властта създава реалността, а индивидът „Не е противоположност на властта, а е един от нейните първи ефекти“ (Foucault 1997: 27).

Връзката власт–индивид е детайлно разгледана и от критиците на Ортезе, които твърдят, че тялото е функция на властта (Енрико Петроци), пряко зависещо от нея (Шарън Уд). Следователно може да се каже, че тялото отразява властовите отношения. Според Фуко „Един от първите ефекти на властта е, че точно определени тяло, жестове, дискурси и желания са идентифицирани и конституирани като индивиди“ (Foucault 1997: 27).

Така може да се обобщи, че индивидът е приемник и предавател на властта, че тя се проектира върху него, че тази проекция дава отражение върху цялото му съществуване.

Това може да бъде проследено и в литературните творби на италианската писателка. За тази цел се спираме на три основни зооморфни образа, съответстващи на три от състоянията на *тялото-персонаж* по Паоло ди Паоло (Di Paolo 2013), които могат да бъдат изведени в творчеството на Ортезе – *игуана*, *кадънка*, *пума* – от три от емблематичните ѝ произведения: „Игуаната“ (1965), „Опечалената кадънка“ (1993), „Алонсо и визионерите“ (1996). Декодифика-

цията на посланието във всеки от текстовете проследява диалектичката връзка между тези етапи от развитието на мисълта на писателката, съотнесими към фазите, през които италианската литературна история през XX век преминава.

Замисълът на Ортезе не е да представя просто фантастичния свят или елементи от него. Тя не възнамерява да „създаде алтернативен свят на утеха и бягство, а по-скоро да окуражи читателите да поставят под въпрос заобикалящия свят, като разрушават обикновените връзки на реално и нереално“ (Wood 1994: 356).

Освен Шарън Уд и други изследователи на Анна Мария Ортезе забелязват границата, която тя поставя между човека и света със своето тяло. Ако се позовем на Роза Брайдоти, философката на женската мисъл, която извежда теорията на номадния субект, „Различието е било използвано за създаване на отношения на господство и изключване, така че „различен от“ е започнало да означава „по-малоченен“, „струващ по-малко от“ (Braidotti 1994: 147).

Друга ключова категория е епохата, в която живее и се формира авторската мисъл. В случая с Анна Мария Ортезе тя спада към постмодерността. В „Майки, чудовища, машини“ Брайдоти предлага определение на постмодерността: „Епоха на разпространение на различия, в която участниците са жената, другият, определен на база на етнос или раса, природата и другите хора“ (Braidotti 2005: 21).

За философката различието следва да бъде прието. Брайдоти често говори за чудациите и чудатите творения на природата, като смята, че голяма част от хората спадат към тях, започвайки с жените, което е разбираемо. Интересно е да се проследи кои са тези персонажи в творчеството на Ортезе и до каква степен те са обвързани с господстващата идеология, дали са последица от нейното съществуване, или пък форма на оказване на съпротива на императива.

В една от първите творби на италианската писателка може да се види персонажът с *тяло-котка*. Авторката смята, че всеки човек има подобие с определено животно в зависимост от преобладаващите му черти. Така в „Гишина в Милано“ (1958) се откроява тялото на женските персонажи, съответстващо на котка. Тя следва да се отличава с гъвкавост, бързина и адаптивност. Това произведение е от първоначалната литературна фаза от нейното развитие като писател, повлияна от неореализма.

От „Морето не мие бреговете на Неапол“ (1953) насетне Ортезе се фокусира върху реалистичната прецизност и магическата атмосфера. До този момент болката, натрупана от смъртта на членове на семейството, последиците от фашизма, затрудненото финансово състояние я карат да се насочи към въображението като форма на бягство. В този етап се проявява нейната ангажираност със социалните и икономическите събития. Любопитното за този

период е, че емблематичните градове, където тя живее и в които се развива действието в романите ѝ, са Неапол и Милано. Единият – носител на ценностите на юга, а другият – на севера. След 50-те години на XX век се появява и утвърждава все по-критическата и войнствена позиция на Ортезе.

И така стигаме до 60-те години на XX век, които се отличават с редица промени. Литературата в Италия в този период се превръща и в инструмент за експерименти, и в оръжие за защитаване на ценности или отвоюване на територии. Именно от този етап датират и първите творби на Ортезе, в които тя заявява протеста си към случващото се в обществото. По тази причина утехата е потърсена в нереалния, имагинерен, въображаем свят. Писателката намира утеха в писането. За нея то е подслон, където може да избяга от социалните ограничения и от болката.

„Игуаната“ е първата творба, която представлява интерес за настоящото изследване. От този роман насетне започва т.нар. фаза на магическия реализъм. За разлика от неговите измерения при други автори и в други държави при авторката тя е отново обвързана със социалнополитическите и икономическите промени в италианското общество. Тогава в Италия се осъществява реконструкция на външния свят, а успоредно с това – и на личната и индивидуалната реалност. Ключово е въображението на авторите в този период, като те се научават да създават нови митове. Анна Мария Ортезе тук извежда идеята за жената-игуана или *тялото-игуана*. Става въпрос за един от значимите тотемни на редица култури, символ на примирението със ситуацията. Полуреално-полумагическо създание, което допринася за изграждането на фикционалния свят. В същото време романът представя реалистично проблемите на Италия както на макро-, така и на микроравнище. В следвоенния период, особено след икономическия бум (1958–1963), италианците са в много добро финансово състояние, те започват да пътуват все по-често, подобно на главния герой в романа, в търсене на приключения, но всъщност истинските търсения са на идентичността. Прави се опит за завръщане към природата и първопричината за всички беди.

Според Енрико Петроци Ортезе започва да пише, повлияна от властта. В този период авторката е в маргинална и много нестабилна финансова позиция. За Петроци интенцията на писателката е да представя своя икономически протест. А всъщност всичко прераства в обвинение на идеологията.

Двете войни ни изтръгнаха белите ръкавици, положени, за да споделяме галети, насекоми, окопи и танкове с работника и селянина, направиха ни съотечественици. Дългите социални борби се канят да ни превърнат в съграждани и все пак ни доведоха до съществени различия... Със сигурност сме едва в началото, но целта е очевидна и неизбежна: общност от съграждани. В това време пък Ортезе ни предупреждава, че нашата визия, основана на неоспорими факти и цифри, е оспорима (Petrozzi 1969: 367).

Заклучението на Петроци е, че само покриващите се с люспи успяват да станат игуани. За Меченате, друг критик на творчеството на Ортезе, *тялото-игуана* е тяло на жертвата, която е унижавана и претърпява много (Mecenate 1986). Шарон Уд също смята, че този емблематичен символ възплащава политическите убеждения на авторката, която се стреми да представи последиците от нарушаването на хармонията в природата и обществото, от неспазването на социалния ред, от разграничението заради финансовите възможности.

„Опечалената кадънка“ е една от най-пълните творби на Ортезе. Романът успява да представи *тялото-наблюдател*, което следи и анализира случващото се. Това е и червената нишка, която съшива разказа. И тук *тялото-кадънка*, което смятаме, че прераства в *тяло-глас*, постоянно задава въпроси относно щастието, тъгата, загубата и паметта. Според Уд става дума за символ на паметта за обичаното, което вече не е в живота ни. Действието се развива през XVIII век, но постоянно има препратки към XX век. Посланието на кадънката е, че животът е загадка, а един от начините за намиране на ключ за интерпретацията ѝ е литературата. Така *тялото-кадънка*, освен че поставя въпроси, дава и възможни отговори, които читателите трябва да отсъдят като валидни или не.

С любовта си към клетия син на природата Елмира практикува една религия без Бог, нито пък молитви... Чува през целия си живот песента на кадънката, която я поощрява да осмисли болката като привилегия (Naas 2007: 114).

Смятаме, че тялото на персонажа в романа „Опечалената кадънка“ може да бъде наречено и *тяло-реактор*, пак разновидност на *тяло-глас*, защото, освен че задава екзистенциални въпроси, насочва вниманието към проблемите на обществото. Едно от страданията на човечеството е болката, към чието осмисляне води песента на птичката. *Болното тяло* е сред възможните типологии за прочит на обществото. Властта, която символизира авторитета, може да бъде изкривена и поради това да създаде *болни тела*. Тяхното лечение е възможно само ако се излекува и самото общество.

Последният роман, който заслужава внимание за целите на нашето изследване, е „Алонсо и визионерите“. В него главен женски персонаж е Стела Уинтър, която се среща с американския професор Джими Опфъринг по прякор Оп. И така постепенно в разговора им се стига до темата за убийството на Антонио Дечимо, вероятно погубен от неговия син Хулио. Фигурата на интелектуалеца, учения, литературоведа е представена чрез Дечимо. В един момент от живота си Антонио поема към САЩ и попада в пустините на Аризона, където заедно със сина си вижда малка пума. В романа тя се появява многократно и се интерпретира като символ на приспособимостта. *Тялото-пума* успява да покаже, че в света на потиснатите, слабите, малките има

начин за оцеляване. Понякога и опитите да бъде погубена литературата, чието олицетворение в романа е Оп, се осуетяват. Едно от възможните възкръсвания е чрез адаптивността.

Така и в този роман *тялото-персонаж* е положено в континуума на *телата-животни*, като всяко от тях съответства на даден етап от развитието на литературната и философската мисъл на Анна Мария Ортезе. На първо място, *тялото-котка*, присъщо за женските персонажи в романите ѝ. То е *тяло-наблюдател*, като в някои случаи може да бъде *тяло-реактор*. По-късно се очертава и идеята за *тялото-игуана* на примирението и приемането на ситуацията, укротеното тяло на звяра. То може да бъде и препратка към женското тяло, което все още не е въстанало. Следва го *тялото-кадънка*, или *тяло-глас*, което поставя въпроси и дава възможни отговори. Така изведената типология на телата подсказва, че този конструкт може да бъде носител на вечното желание за обсъждане и обговаряне. И накрая стигаме до *тялото-пума*, което с адаптивността си подсказва, че литературата може да оцелее, без значение че се правят опити интелектуалците да бъдат погубени. Отличителната черта, свързана с гъвкавостта, показва, че независимо какви са социалните, културните, икономическите, политическите, историческите условия, тялото на персонажите е повлияно от идеологията. В някои случаи то може да бъде неин предавател и приемник, а в други, както бе отбелязано по-горе – интерпретатор, реактор, медиатор.

Изводите, които могат да се направят въз основа на проведените наблюдения, отразяват полагането на тялото в литературен, философски и социален план. В творчеството на Анна Мария Ортезе се наблюдава отдалечаване от повторението на стереотипизирания модел на конструкта. Тялото в романите ѝ отразява стремежа към трансформация – приносен момент в обособяването и типологизирането на различните разновидности на телата в италианската литература на XX век. Те се развиват от фазата на *наблюдението* и *съзерцанието*, през *гласността* до *изразяването на позиция* по значими въпроси. Телата на Ортезе са идеологически повлияни, което потвърждава тезата, че случващото се във фикционалния наратив е форма на реакция на заобикалящата извънлитературна действителност. Любопитно ще бъде да се проследят проекциите върху тялото на социалното, идеологическото и философското и при други автори, творили през XX век, за да бъдат обобщени закономерностите, които се откриват.

Библиография

- Главанакова, А. (2007). *Трансформации на тялото в киберпространството: от печатната литература към кибер литературата*, Дисертационен труд (Glavanakova, A. (2007), *Transformatsii na tyaloto v kiberprostranstvoto: ot pechatnata literatura kum kiber literaturata*, Disertatsionen trud).
- Главанакова, А. (2007). *Тялото в киберпространството: от Уилям Гибсън до Талан Мемот*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София (Glavanakova, A. (2007), *Tyaloto v kiberprostranstvoto: ot Uilyam Gibsün do Talan Memot*, Universitet-sko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski”, Sofiya).
- Игълтън, Т. (2001). *Теория на литературата*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София (Igultun, T. (2001). *Teoriya na literaturata*, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski”, Sofiya).
- Фуко, М. (1998). *Надзор и наказание. Раждането на затвора*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, Превод: П. Стайнов, А. Колева. (Fuko, M. (1998). *Nadzor i nakazanie. Razhdaneto na zatvora*, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Okhridski”, Sofiya, Prevod: P. Staïnov, A. Koleva).
- Braidotti, R. (1994). *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Braidotti, R. (2005). *Madri, mostri, macchine*. Manifestolibri, Roma, Trad. Anna Maria Crispino.
- Bazzocchi, Marco Antonio (2005). *Corpi che parlano. Il nudo nella letteratura italiana del Novecento*, Bruno Mondadori, Milano.
- Casadei, A. (2018). *Biologia della Letteratura. Corpo, stile, storia*, Milano, II. Saggiatore.
- Ceronetti, G. (1979). *Il silenzio del corpo*, Adelphi, Milano.
- Csordas, T. (1994). *Embodiment and experience. The existential ground of culture and Self*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Di Paolo, P. (2013). *Piccola storia del corpo*, Perrone, Roma.
- Foucault, M. (1997). *Il faut défendre la société*, Gallimard, Paris.
- Galimberti, U. (2013). *Il corpo*, Feltrinelli, Milano.
- Haas, Fr. (2007). “La cacciata dal purgatorio: ANNA MARIA ORTESE E NAPOLI”, *Belfagor*, vol. 62 No. 3, p. 114.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*, Sage, Beverly Hills, CA, and London.
- Mecenate, St. (1986). “L'iguana”, *Uomini e libri*, vol. 10 No.10, p. 44.
- Ortese, A.M. (1958). *Silenzio a Milano*, Laterza, Bari.
- Ortese, A.M. (1965). *L'Iguana*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1993). *Il Cardillo addolorato*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1994). *Il mare non bagna Napoli*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (1996). *Alfonso e i visionari*, Adelphi, Milano.
- Ortese, A.M. (2002). *Romanzi*, Adelphi, Milano.
- Petrignani, S. (1984). *Le signore della scrittura*, La Tartaruga, Milano.
- Petrozzi, E. (1969). *L'Iguana e il Colombre*, Vita e pensiero, Milano, pp.366–374.
- Segre, C. and Martignoni, Cl. (1992). *Testi nella storia. Il novecento*, Bruno Mondadori, Milano.

Wood, Sh. (1994). "Fantasy and Narrative in Anna Maria Ortese", *Italica*, vol. 71, No. 3, p. 356.

Радея Гешева, асистент
radeya.gesheva@gmail.com
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
бул. „Цар Освободител“ 15, София 1504
България

Radeya Gesheva, Assistant Professor
radeya.gesheva@gmail.com
Sofia University "St. Kliment Ohridski"
15 Tzar Osvoboditel Blvd., Sofia 1504
Bulgaria